

Lutra lutra utter

Däggdjur

SÄRBAR (VU)
D1

Klass Mammalia (däggdjur), Ordning Carnivora (rovdjur), Familj Mustelidae (mårddjur), *Lutra lutra* (Linnaeus, 1758).

Beskrivning. En vuxen utter är mellan 90 och 120 cm lång, inklusive svansen, och väger normalt mellan 5 och 10 kg. Som hos de flesta mårddjur är hanen större än honan. Uttern har en spolformad kropp med korta ben, kraftig svans och simhud mellan tårna. Färgteckningen är övervägande mörkbrun med undantag av buk och hals som är ljusare grå. Öronen är små och uttern har rikligt med morrhår kring nosen som används vid födosök. Den största förväxlingsrisken finns mellan utter och mink eller bäver. Minken har ett likartat utseende som uttern men är betydligt mindre i storlek (längd 30-47 cm och vikt 0,4-1,8 kg). Dessutom saknar minken det ljusare partiet på buk och hals utan har möjligen endast en liten ljusare fläck på halsen. Bävern är inte lik uttern till utseendet men är också vattenlevande vilket gör att de ofta förväxlas med varandra.

Utbredning och status. Fram till början av 1950-talet fanns det regelbunden förekomst av utter utmed kusterna samt vid sjöar och vattendrag i hela Sverige med undantag av Gotland. Sedan började arten drastiskt att minska i både antal och utbredning. En likartad trend konstaterades även från flera andra länder i Europa. Uttern har en vidsträckt utbredning som sträcker sig från Europa till Asien och Nordvästafrika. I de mest industrialiserade delarna av Europa är uttern emellertid fortfarande utrotad eller förekommer mycket sparsamt. En inventering som utfördes i Sverige vintern 1975-76 antydde att situationen för uttern i stora delar av landet var ytterst allvarlig. I Götaland och Svealand fanns endast ett par små restbestånd kvar i några större vattensystem. Inventeringar utförda i Svealand och Götaland 1983-87 samt i delar av Ljusnan och Dalälvens vattensystem 1984 visade på svaga, isolerade populationer. Även inventeringar i Norrland 1986-87 visade att uttern där förekom i små isolerade bestånd i de mest produktiva områdena. Inventeringar utförda under 1990-talet och framåt tyder dock på en återhämtning av utterbeståndet i både antal och utbredning. Dessutom har antalet uttrar som sänts in som statens vilt ökat och det har inkommit döda uttrar från områden som under 1980-talet helt saknade förekomst. Utifrån genomförda utterinventeringar skattas beståndet av den svenska populationen i dagsläget till över 2000 djur. Det är viktigt att framhålla att uttrar fortfarande saknas till stor del i de västra delarna av Syd- och Mellansverige.

Ekologi. Utterns föda består mestadels av fisk som t.ex. lake, simpor och karpfiskar, men även groddjur, kräftor, större insekter, fåglar och mindre däggdjur kan ingå i dieten. Sammansättningen av dieten återspeglar väl den tillgänglighet och förekomst av föda som finns i det område där uttern jagar. Födovallet varierar därför mellan olika områden och även med årstiden. En vuxen utter konsumerar cirka 1-1,5 kg fisk per dag. Optimala miljöer för utter är vatten som erbjuder riklig tillgång på lättfångad föda året runt och som har tillgång till platser där uttern kan vila ostört, föda upp ungar etc. I Sydsverige finns idag uttern företrädesvis i eutrofa vatten med god tillgång på fisk eller andra bytesdjur. Det ska även finnas anslutande vattendrag som ger möjlighet till lättfångad föda under vintern om sjöarna blir islagda. Uttern håller hemområden som regelbundet patrulleras och markeras med hjälp av signalmarkeringar. Markeringen sker i form av spillning och/eller analkörtelssekret, och ger upplysningar till andra uttrar om kön, närvaro och parningsstatus hos den markerade uttern. Honors hemområden kan med största sannolikhet betraktas som födoområden, medan hanars fungerar som parningsområden. Storleken på hemområdet varierar mellan könen men är även beroende av födans tillgänglighet. Honors hemområde omfattar ett område på cirka 28 km strandlängd. Vuxna hanar har hemområden med en storlek av omkring 45 km strandlängd. Hanars områden varierar i storlek beroende på områdets

topografi, individuella egenskaper och närvaron av andra uttrar, speciellt andra hanuttrar. Mellan könen kan hemområden överlappa varandra. En hanes hemområde kan således omfatta en eller flera honors. För ett livskraftigt bestånd av utter krävs stora områden med mer eller mindre sammanhängande vattensystem. I små vattensystem som ligger isolerade blir populationerna mycket sårbara eftersom utbytet av individer försvåras eller uteblir. Ungarna, vanligen 2-4, föds i gryt under senvåren och försommaren. Den vanligaste parningstiden är under senvintern och dräktighetstiden är cirka 2 månader. Uttern kan dock föda sina ungar när som helst på året. Familjgruppen, d.v.s. hona med ungar, följs åt i knappt ett år och splittras först i samband med brunsten nästkommande vår. Det första året är viktigt för ungarnas fortsatta överlevnad. Det är under denna tid som de lär sig att jaga effektivt, söka upp de bästa biotoperna under olika årstider samt att undvika faror. Livslängden hos uttrar i fångenskap är 10-15 år, men en studie av vilda uttrar på Shetlandsöarna visar på en medellivslängd på knappt 4 år. Som hos de flesta däggdjur är dödligheten som störst under de första levnadsåren. Det finns inga kända predatorer på uttrar i Sverige, men i sällsynta fall kan större rovdjur döda uttrar. Det finns rapporter om både lodjur och örn som dödat utter.

Hot. Utterns livsmiljö har förstörts eller förändrats genom t.ex. utdikning av sjöar och våtmarker, täckdikning, regleringar och utbyggnad av vattendrag. Dessutom har näringsunderlaget för uttern reducerats genom bl.a. kräftpest och försurning. Samtidigt har eutrofieringen markant ökat näringstillgången för utter i andra vattendrag som ett resultat av ett ökat närsaltsutflöde från reningsverk och jordbruk. Ytterligare en typ av påverkan på vattendragen utgör miljögifterna. Den svenska utterstammen har fortfarande en relativt hög belastning med PCB vilket bedömts kunna försvåra eller omöjliggöra dess reproduktion. Detta är speciellt påtagligt i södra Sverige och i våra kustvatten där utterns tillbakagång varit särskilt märkbar. PCB har experimentellt visat sig ha en stark inverkan på reproduktionen hos mink. Analysresultat från svenska uttrar visar i allmänhet på högre halter av PCB än vad som i laboratoriet framkallat reproduktionsstörningar hos mink. Ökningen av PCB-halten i svensk miljö sammanfaller med utterns tillbakagång under 1950-talet. Över tid har halten PCB minskat i Sverige men efter 1990 finns ingen signifikant minskning. Andra ämnen som kräver extra uppmärksamhet är organiska bromföreningar som t.ex. polybromerade difenyletrar (PBDE) och perfluoroktansulfoner och närbesläktade perfluorinerade substanser, så kallade PFOS. PBDE används framför allt som flamskyddsmedel i många dagligvaror som TV-apparater och datorer och PFOS i t.ex. GoreTex-material. Egenskaperna hos PBDE liknar de hos PCB och undersökningar som Naturvårdsverket gjort visar att PBDE finns lagrat i ekosystemen i såväl sediment från Östersjön som i ett flertal undersökta djurarter (säl, sillgrissla, sill, insjöfisk, ren, älg och fiskgjuse). Detta tyder på att PBDE kommer ut i naturen på ett okontrollerat sätt och ackumuleras i näringskedjorna. En stor andel uttrar dör varje år i trafiken. Fallviltstatistik från 2009 visar att över 80 procent av de döda uttrar som inkommit till Naturhistoriska riksmuseet i Stockholm var trafikdödade. För utterpopulationen som helhet är trafiken sannolikt inte ett av de allvarigare hoten men regionalt kan den vara en starkt begränsande faktor till följd av den kontinuerliga utvecklingen av ett mer effektivt vägnät. Uttern betraktades länge som ett viktigt jaktbart vilt i Sverige, på grund av sin värdefulla päls. Den ansågs även vara ett skadedjur som konkurrerade med människan om fisketillgångar. Jaktstatistik från Svenska Jägareförbundet från åren 1938-1968 visar att ca 1 500 uttrar fälldes per år under senare delen av 1940-talet. Antalet skjutna uttrar sjönk emellertid rejält under 1950- och 1960-talen i och med att förekomsten av utter minskade. Regionalt kan jakten ha bidragit till en mer drastisk minskning av antalet djur och i vissa län fredades därför uttern från jakt redan i slutet på 1950-talet. Även om jakt på utter inte längre är tillåten händer det att uttrar fångas i fällor avsedda för annat vilt, som t.ex. bäver och mink. Orsaken till att utter fångas är att fällan har en för stor öppning. Mörkertal för det antal uttrar som skjuts i förväxling med mink eller bäver är troligen stort eftersom ingen tillsyn bedrivs i Sverige. Bifångst av utter har också skett i olika typer av fiskeredskap. Uttern lockas till redskapen (ryssjor, fiskmjärdar, gäddsaxar och nät) av fiskfångsten och fastnar sedan själv och drunknar. Av de döda uttrar som inkommit till Naturhistoriska riksmuseet mellan 1975 och 1995 hade 10 % dödat i fasta fiskeredskap.

Åtgärder. Det är särskilt angeläget att bevara och restaurera vattenmiljöer inklusive kalkällor, öppna diken etc., särskilt i näringsrika områden eller i direkt anslutning till vattensystem som utgör goda uttermiljöer och som fortfarande hyser utter. Skyddande vegetation, buskar och träd, bör bevaras utmed sjö- och åstränder. Minskade utsläpp av miljögifter, speciellt organiska klorerade föreningar är nödvändiga. Angeläget är också att förbjuda användandet av fällor och fiskeredskap som kan fånga eller döda uttrar. Genom att skapa speciella utterpassager vid vägar med hög trafikintensitet och hög hastighet minskar andelen uttrar som dör i trafiken. En fortsatt totalfredning av uttern är i nuvarande läge absolut nödvändigt.

Övrigt. Utländska namn - NO: Oter, DK: Odder, FI: Saukko, GB: Otter. Utter är upptagen på den globala rödlistan (2008) där den är placerad i kategorin *Nära hotad* (NT). Arten är förtecknad i EU:s habitatdirektiv bilaga 2 och 4, är fridlyst enligt Artskyddsförordningen (2007:845) 4 § och 5 §, ingår i Bernkonventionen bilaga II (strikt skyddade djurarter) samt i CITES bilaga A. Uttern tillhör Statens Vilt enligt 33 § jaktförordningen, vilket innebär att ett djur som påträffas dött eller som dödas ska tillfalla staten och upphittaren är skyldig att underrätta polisen om detta.

Litteratur

- Arrendal, J. 2010. *Utter och järnväg - en bedömning av tågtrafiken som hot mot utterpopulationen i Sverige*. MyraNatur Rapport 2010:1.
- Arrendal, J. 2010. *Bristanalys för utter längs järnvägen i norra Sverige*. MyraNatur Rapport 2010:2.
- Bisther M. & Roos A. 2006. *Uttern i Sverige 2006*. Världsnaturfonden WWF. Rapport
- Björvall, A. & Lindström, D. 1991. *Vinterns däggdjur och fåglar i fjällvärlden - en tioårig Skoterinventering i Norrbotten ovan odlingsgränsen*. Naturvårdsverket. Rapport 3919, 56-58.
- Erlinge, S. 1967. Food habits of the fish-otter, *Lutra lutra* L., in South Swedish habitats. *Viltrevy* 4: 371-443.
- Erlinge, S. 1967. Home range of the otter *Lutra lutra* L., in Southern Sweden. *Oikos* 18: 186-209.
- Erlinge, S. 1968. Territoriality of the otter *Lutra lutra* L.. *Oikos* 19: 81-98.
- Erlinge, S. 1969. Food habits of the otter *Lutra lutra* L. and the mink *Mustela vison* Schreber, in a trout water in Southern Sweden. *Oikos* 20: 1-7.
- Erlinge, S. 1971. The situation of the otter population in Sweden. *Viltrevy* 8: 379-397.
- Grogan, A., Philcox, C. & Macdonald, D. 2001. *Nature conservation and roads: advice in relation to otters*. Wildlife Conservation Research Unit. University of Oxford.
- Hammar, G. 1999. *Effektiviteten hos olika faunapassager avsedda för utter (Lutra lutra)*. Norrtälje Naturvårdsfond, rapport 1999:1
- Holmström, K., Järnberg, U., & Bignert, A. 2005. Temporal Trends of PFOS and PFOA in Guillemot Eggs from the Baltic Sea, 1968-2003. *Environ Sci Technol.* 39(1)
- Idman, E. & Roos, A. 2003. *The Role of Mercury in the Decline of the Otter population in Sweden. A Time Trend Analysis of Mercury in Otters from 1970-2002*. Abstract till IOFS utterkonferens på Isle of Skye, 1-5/2, 2003.
- Kihlström, J. E., Olsson, M., Jensen, S., Johansson, Å., Ahlbom, J. & Bergman, Å. 1992. Effects of PCB and different fractions of PCB on the reproduction of the mink (*Mustela vison*). I: Seals and seal protection. *Ambio* 21(8): 563-569.
- Kruuk, H. & Conroy, J.W.H. 1991. Mortality of otters (*Lutra lutra*) in Shetland. *J. Appl. Ecol.* 28: 83-94.
- Lindström, K. & Martinsson, A. 2002. *Inventering av konfliktpunkter mellan groddjur och vägar respektive uttrar och vägar i Regionen Mälardalen*. Rapport 2002:167, ISSN 1401-9612.
- Macdonald, S.M. & Mason, C.F. 1992. *Status and conservation needs of the otter (Lutra lutra) in the Western Palaearctic*. Convention on the conservation of European wildlife and natural habitats. Standing Committee, Strasbourg, 2 July 1992.
- Madsen, A.B. 1989. *Bevar odderen - En håndbog i odderbeskyttelse*. Miljöministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, Danmark 1-40.
- Madsen, A.B. 1996. Otter *Lutra lutra* mortality in relation to traffic, and experience with newly established fauna passages at existing road bridges. *Bevar odderen - En håndbog i odderbeskyttelse*. *Lutra* vol. 3; 76-90.
- Norrgrann, O. 2004. *Vandringshinder och farliga faunapassager vid vattendrag och hårt trafikerade vägar*. Rapport Länsstyrelsen i Västernorrlands län och Vägverket Region Mitt.
- Olsson, M. & Sandegren, F. 1983. *Is PCB partly responsible for the decline of the otter in Europe?* I: Proc. from the 3rd International Ottersymposium, Strasbourg, November 24-27, 1983.
- Olsson, M. & Sandegren, F. 1986. Projekt Utter. *Fauna och Flora* 81: 157-159.

- Olsson, M. & Sandegren, F. 1991. *Is PCB partly responsible for the decline of the otter in Europe?* I: Reuther, C. & Röchert, R. (red.): Proceedings of the V. International otter colloquium. Habitat 6: 223-227, Hankensbüttel.
- Olsson, M. & Sandegren, F. 1993. *Lär känna uttern*. En artmonografi från Svenska Jägareförbundet. Nr 17.
- Roos, A., Greyerz, E., Olsson, M. & Sandegren, F. 2001. The otter (*Lutra lutra*) in Sweden-population trends in relation to DDT and total PCB concentrations during 1968-99. *Environmental Pollution* 111: 457-469.
- Sandegren, F. & Olsson, M. 1984. Varför minskar uttern? *Svensk Jakt*. Februari 1984: 86.
- Sjöåsen, T. 1996. Survivorship of captive-bred and wild-caught reintroduced European otters *Lutra lutra* in Sweden. *Biol. Conservation* 76: 161-216.
- Sjöåsen, T. 1997. *Movements and establishment of reintroduced European otters (Lutra lutra)*. *J. Appl. Ecol.* 34: 1070-1080.
- Sjöåsen, T. 1999. *An otter re-stocking project in Sweden*. IUCN/SSC Re-introduction Specialist Group, 18: 18-20.
- Sjöåsen, T., Ozolins, J., Greyerz, E. & Olsson, M. 1997. The otter (*Lutra lutra*) situation in northern Europe related to PCB and DDT levels. *Ambio* 26: 196-201.
- Taastrom, HM. & Jacobsen, L. 1999. The diet of otters (*Lutra lutra*) in Danish freshwater habitats: comparisons of prey fish populations. *Journal of Zoology* 248: 1-13.